

LILIANA SPINOZZI MONAI

KOMPLEMENTARNOST MATERIALOV II IN GLOSARJA TERSKEGA NAREČJA JANA BAUDOINA DE COURTENAYJA

COBISS: 1.01

Primerjava med Besedilnimi vzorci govora terskih Slovanov (1904, Materiali II) in rokopisnim Glosarjem terskega narečja (izdala ga je Liliana Spinozzi Monai leta 2009) razkriva, da se v skladu z Baudouinovimi jezikovnoteoretičnimi načeli obe besedili razlikujeta po metodološkem pristopu, obenem pa se vsebinsko meddisciplinarno dopolnjujeta.

Ključne besede: teoretično jezikoslovje, dialektologija, etnologija, tersko narečje, besedilna zbirka, glosar

The Complementarity of Jan Baudouin de Courtenay's *Materials 2* and *Torre Dialect Glossary*

A comparison between Jan Baudouin de Courtenay's *Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien* (Language Samples from the Dialect of the Torre Valley Slavs of Northeast Italy, 1904, a.k.a. *Materialen II* 'Materials 2') and his manuscript glossary of the Torre dialect (published as *Il Glossario del dialetto del Torre* by Liliana Spinozzi Monai in 2009) reveals that, in line with Baudouin de Courtenay's principles of linguistic theory, the two texts differ in their methodological approach, but at the same time they inter-disciplinarily complement each other in terms of content.

Keywords: theoretical linguistics, dialectology, ethnology, Torre dialect, text collection, glossary

- 1 Več kot osemdeset let po smrti je Jan Baudouin de Courtenay (BdC, 1845–1929) bolj aktualen kot kadar koli, predvsem po zaslugi svojih dognanj in raziskovalnih orodij, ki jih je zapustil.

Že ob zgodnjem nastopu na svetovnem znanstvenem prizorišču je Baudouin oblikoval svoj nazor, kateremu se ni nikoli odpovedal. Sledil je dolgoročno začrtani poti in jo pokazal vsem tistim, ki so mu želeli slediti.

Potem ko je Baudouin za najpomembnejšo vlogo jezikoslovja postavil spoznavno vlogo, njegov temeljni cilj pa uvidel v znanstveni slovnici univerzalnega tipa (BdC 1864, po Di Salvo 1975),¹ je oblikoval teoretični načrt, s katerim bi lahko konkretno udejanjil obe predpostavki (BdC 1871).²

Prvotna objava: Complementarietà dei *Materiali II* e del *Glossario del dialetto del Torre* di Jan Baudouin de Courtenay, *Studi Slavistici* 10 (2013), 89–107. – Uredništvu revije *Studi Slavistici* iz Firence se najlepše zahvaljujemo za dovoljenje za objavo prevoda.

1 Sklicevanje na Mario Di Salvo upravičuje dejstvo, da je kot prva prevedla (v italijanščino) in izdala neobjavljeno razpravo mladega Baudouina z naslovom *Rozprawa mająca związek z kwestją językową – Trattato sulla questione della lingua* (Razprava v zvezi z jezikovnim vprašanjem; prim. Di Salvo 1975: 77–101).

2 Naša povzemalna predstavitev temelji na italijanskem prevodu Marie Di Salvo, prim. Di Salvo 1975: 102–124. Izvirno besedilo je v celoti objavljeno v I. A. Boduèn de Kurtenè, *Izbrannye*

Njegov načrt je oblikovan binarno, začne pa se z razlikovanjem med čistim in uporabnim jezikoslovjem. Po Baudouinovem mnenju prvo zadeva slovnico naravnih jezikov in ima – glede na to, da se ukvarja z nezavednimi jezikovnimi dejstvi – lastnosti znanstvenosti. Uporabno jezikoslovje proučuje zunanje, tj. *kulturne* ali *zgodovinske* dejavnike jezika, ki – glede na to, da se ne nanašajo na področje nezavednega – nimajo potrebnih lastnosti, da bi lahko postali eksaktna znanost, lahko pa ta status pridobijo posredno, in sicer z uporabo slovnčnih podatkov za razlago kulturnih dejstev. Uporabno jezikoslovje bi torej lahko bilo znanstveno, če bi kulturni element lahko pojasnili s slovnico jezika, ki je njegov nosilec.

Razlikovanje med obema znanstvenima področjema, ki ju lahko v grobem enačimo s splošnim jezikoslovjem in etnologijo, pa naj bi vendarle bilo čisto delovnega značaja. Stvarnosti, ki jih področji preučujeta, so namreč med seboj neločljivo povezane in zahtevajo meddisciplinarni pristop, ki ga usmerja glavna disciplina, natančneje teoretično jezikoslovje.

Če se posvetimo bistvu tako usmerjenega raziskovanja, lahko nekaj ključnih točk, ki jih je opredelil Baudouin (prim. BdC 1901; 1909),³ strnemo takole:

- ker je jezik orodje sporočanja *par excellence*, sporočanje pa temelji na interakciji med govorcem in poslušalcem, so vsi jeziki mešani, in jezikoslovje tega dejstva ne more zanemariti;
- jezikovna interakcija usmerja razvoj, ki sledi univerzalnim načelom, kot sta jezikovna gospodarnost in poenostavljanje jezikovnih sistemov;
- ker se mešanje in njegove posledice toliko bolj odražajo in toliko lažje prepoznajo v stičnih sistemih, kolikor večja je tipološka razdalja med njimi, predstavljajo jeziki v stiku, ki so se razvili po lastnih zakonih, brez vpliva normativnih posegov, najboljše empirično gradivo za raziskovanje jezikovnega razvoja.

2 Idealno območje za takšne raziskovalne cilje je Baudouin prepoznal v obmejnem pasu vzhodne Furlanije in Julijske krajine, na katerem živijo slovenske skupnosti, ki so že stoletja izpostavljene vplivu sosednjih romanskih govorov, v prvi vrsti furlanskih.

Leta 1872 se je Baudouin de Courtenay, opremljen s svojimi prepričanji in izjemno strokovno pripravljen, sploh če upoštevamo njegovo mladost, odpravil na prvo v vrsti potovanj k *južnim Slovanom*. Na potovanjih je zbral veliko besedil, ki so bila v skladu z zgoraj predstavljenim teoretičnim okvirjem namenjena za dvojno obdelavo.

trudy po obščemu jazykoznaniju I, Moskva, 1963, 55–77, in v Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, *Dziela wybrane* 4, Warszawa, 1990, 35–64. [Poljski prevod tega besedila je bil objavljen leta 2016 v zbirki *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa* (Gradivo za zgodovino poljskega jezikoslovja) 2: *Jan Baudouin de Courtenay: teksty mniej znane*, izbral, prevedel in uredil Mirosław Skarżyński, Kraków, 2016, 106–133. Ur.]

3 Del razprave BdC 1909, v katerem se avtor sprašuje o nalogah jezikoslovja 20. stoletja (prim. str. 264–271), je v italijanščino prevedla in objavila Maria Di Salvo. Prim. Di Salvo 1975: 159–165.

Prvi dve deli, ki sta bili rezultat terenskih raziskav, sta med seboj komplementarni, a ne v smislu zgornjih izjav. Če *Opyt fonetiki rez'janskich govorov* (Poskus fonetike rezijanskih govorov; BdC 1875) lahko uvrstimo v čisto jezikoslovje, pa monografija *Rez'ja i Rez'jane* (Rezija in Rezijani), ki je izšla leto dni pozneje, ni razprava s področja uporabnega jezikoslovja, temveč narodopisna raziskava o navadah in običajih ter o demografskih razmerah (v širšem pomenu) Rezijanov.

Do *zlitja* obeh disciplin bi namreč lahko prišlo samo, če bi z jezikovnimi dejstvi lahko interpretirali dejstva, ki se udejanjajo z *jezikom*, tj. diskurz *tout court*.

Prvi korak v smeri pravega meddisciplinarnega *zlitja* predstavljata zbirki *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie ... I–II* (Gradivo za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo, dalje Materiali I in II), posvečeni rezijanskemu (BdC 1895) in terskemu narečju (BdC 1904a). Besedila obeh narečij naj bi se analizirala na podlagi njunih slovnici, ki bi bili izluščeni iz celotnega slovarja.

Ta podatek je Baudouin jasno predstavil v predlogu tem za prvi slavistični kongres, ki je zaradi rusko-japonske vojne odpadel. V 9. in 10. točki predloga lahko namreč preberemo: »O izrabi slovarskega gradiva za splošnojezikoslovne, psihološke in kulturnozgodovinske ugotovitve« oz. »O sestavljanju slovarskih popisov za slovnice obravnave« (BdC 1904b).

Če združimo oba predloga z začetnim teoretičnim okvirjem, bi lahko sklepali, da je jezikoslovčeva naloga predvsem ta, da izpelje slovnico nekega jezika iz njegovega slovarja, pri tem pa zajame neizogibne večjezikovne implikacije. Tako izpeljano slovnico nato uporabi za analizo besedil, ki jih je proizvedla kultura tega jezika, in razjasni njihove posebne značilnosti skupaj z večkulturnimi implikacijami.⁴

Ko je Baudouin predstavil teme kongresa, je imel že pripravljeni slovarski zbirki, ki naj bi pospremili etnološke *Materiale: Rez'janskij slovar'* (Rezijanski slovar) in *Glosar terskega narečja*. Po našem mnenju etnografska in leksikografska zbirka prav na takšen način postaneta komplementarni – postaneta na različnih ravneh izhodišče za raziskovalne postopke, ki so zaupani jezikoslovcu.

Ker imamo danes na razpolago obe publikaciji o terskem narečju,⁵ temeljni za jezikoslovne raziskave, tj. *Materiale II* in *Glossario del dialetto del Torre*

4 Za celostno predstavitev Baudouinove misli poleg že omenjenega dela Marie Di Salvo (1975) priporočamo tudi izčrpno uvodno študijo Edwarda Stankiewiczza v angleški izbor Baudouinovih razprav (1972: 3–47). Temeljni prispevek Baudouinovih raziskav k slovenski dialektologiji je npr. obravnavan v prispevkih Tolstoja (1960) in Toporišiča (1962).

5 Območje, kjer se govori tersko narečje, vključuje Zgornjo Tersko dolino (Alta valle del Torre), Karnajsko dolino (Valle del Cornappo) in Dolino Malina (Valle del Malina), ki skupaj obsegajo 134 km². Območje se kot pahljača široko odpira na zahod, v smeri romanskega sveta, na severu in vzhodu ga zapirajo Rezija (Val Resia) in Nadiške doline (Val Natisone), ob italijansko-slovenski meji pa se zoži v trikotnik. Na njegovem zahodnem koncu so najzahodnejše slovanske naselbine (vasi na desnem bregu Tera). Čas nastanka prvih stalnih slovanskih naselbin je še vedno sporen, saj različne hipoteze poselitev postavljajo v obdobje s precej oddaljenima skrajnima časovnima točkama (od konca 6. do konca 9. stoletja). Demografski podatki zadnjih 100 let govorijo o velikem upadu prebivalstva: v občinah Bardo (Lusevera) in Tipana (Taipana), na kateri je Terska dolina upravno razdeljena, je število prebivalcev padlo s 4823 leta 1873 (prvo

(Glosar terskega narečja, dalje Glosar), se bomo na tem mestu posvetili zgolj njuni vzporedni predstavitvi. Uvodoma je treba povedati, da se opis – glede na to, da Baudouin 7405 listkov Glosarja ni pospremil z navodili za njihovo redakcijo – ne more izogniti uredniškim izbiram pri njihovi predstavitvi strokovni javnosti. Kar se tiče narave komplementarnosti, pa bo opozorjeno samo na bistvene razlike, ne pa npr. na količinske, razen če te ne implicirajo prvih.

3 Začnimo s predstavitvijo Materialov II.

Glavni naslov, naslovna stran in naslovi posameznih razdelkov, tudi splošno kazalo, so v nemščini in ruščini, medtem ko so dolg uvod (str. I–XXXII) in prevodi narečnih besedil samo v ruščini.

Kar se tiče pojma besedilo, je treba izpostaviti, da ima Baudouin v tem delu naj drugačen pogled od sodobnega, ki besedilo obravnava kot ločeno in vsebinsko zaključeno celoto z enim naslovom. V našem primeru je takšno besedilo tradicionalnega tipa, z naslovom ali brez, razdeljeno na toliko (pod)besedil, kolikor je skladijskih enot, ki tvorijo periodo; (pod)besedila so oštevilčena od 1 do 1143, enako so navedena tudi v splošnem kazalu, ki je opremljeno še s podatki o straneh, na katerih se ta pojavljajo.

Besedila so urejena po kraju zapisa, vsako poglavje pa uvajajo opombe o informantih in drugih pomembnih okoliščinah.

Pri obravnavi Glosarja bomo pojem besedilo uporabljali za vse besedilne prvine na posameznih listkih, pa naj gre za celovito besedilo ali osamljen fragment. In glede na to, da »mersko enoto«, tudi zaradi navajanja, predstavlja kartotečni listek, lahko rečemo, da 1143 *besedilom* v Materialih II ustreza, čeprav ne popolnoma, 7405 listkov v Glosarju.

Ob razliki v številu (kakor koli že razumljenih) besedil se pojavlja še ena, nič manj zanimiva, povezana s stranmi v izvirnih rokopisnih zvezkih, na katere se sklicujejo besedila obeh zbirk. Podatki o tem so v Materialih II navedeni posebej, v dvojnem kazalu (prim. BdC 1904a: 211–216), medtem ko so v Glosarju zapisani na vsakem listku. Za omenjeno ponazoritev razlike v količini gradiva smo pripravili spodnjo preglednico s tremi stolpci: v osrednjem je navedena številka rokopisnega zvezka, v stranskih pa ustrezne strani v Materialih II na eni in Glosarju na drugi strani. Številke v navadnem tisku so skupne obema zbirkama, krepke pa označujejo številke strani iz rokopisnih zvezkov, ki se pojavljajo zgolj v eni od obeh. Lahko bi rekli, da besedila, ki nastopajo samo v eni izmed obeh zbirk, predstavljajo dve komplementarni množici besedil, besedila, prisotna v obeh zbirkah, pa presečno množico. Ta je pomembnejša od prejšnjih dveh, saj predstavlja dve različici istega besedila in omogoča opredelitev razlik (prej kot analogij) metodološkega tipa, ki se pojavljajo v obeh delih.

Baudouinovo potovanje (v te kraje) na približno 1500 v današnjem času. Za predstavitev terskega narečja gl. Ramovš 1935; Merku 1980.

Preglednica 1

Materiali II: strani v rokopisnem zvezku	Rokopisni zvezek	Glosar: strani v rokopisnem zvezku
	XVIII (1873)	
1–2		1–2
30		27–29
34–35		31–33 , 34–35
39–41		36–38 , 39–41
71–74		42–70
114		75–113 , 114
116		115
117–123		117–123
124–125 , 126		126 127
128		128 129
156 157 158		130–155 , 156 158
159–161		159–161
171		162–170 , 171
175–176		172–174 , 175–176
179–180		177–178 , 179–180
181 182		182, 183–187
188		188, 189–190
	XIX (1873)	
3–4		1–2 , 3–4, 5–9
10–11		10–11, 12–16
17–26		17–26, 27
28–32		28–32, 33–52
53–64		53–64
66		65 66, 67–68
69–72		69–72, 73
74–80		74–80, 81
82–83		82–83, 84–86
87		87, 88–89
90–94		90–94, 95–98
99–105		99–105, 106–116
117 118 119		117 119
124		120–123 , 125–139
140–141		140–141, 142–170
171		171 172
173–175		173–175, 176–186
187, 188–189 , 190		187 190, 191–231
232–234		232–234, 235–243
244–245		244–245, 246–259
260–262, 263		260–262
264–265		264–265, 266
267 268 269		267 269

Materiali II: strani v rokopisnem zvezku	Rokopisni zvezek	Glosar: strani v rokopisnem zvezku
270		270, 271–273
274–277		274–277, 278–288
289–291		289–291
292 293, 294–295 , 296		293 296 297
298–305, 306–307		298–305
308–309		308–309, 310
311		311, 312–336
337		337 338
339		339, 340–342
343–347		343–347, 348–357
358–360		358–360
362–372		361 , 362–372
374–381		373 , 374–381
382 , 383–387		383–387, 388
389		389, 390–399
	XX (1873)	
1–2, 5		1–2, 3–4 , 5
6 , 7–12, 13 14 15 16		7–12, 14 16
17–18 , 19–23, 24		19–23
25–27, 28 , 29–31		25–27, 29–31
34–40		32–33 , 34–40
43–45		41–42 , 43–45
46–51 , 52–61, 81		52–61, 62–80 , 81
82 83 88 89 90		83, 84–87 , 88 90
		91–94 , 117
	XLIV (1901)	
12–20		3–11 , 12–20
22–23		21 , 22–23
26		24–25 , 26
29–30		27–28 , 29–30
33–34		31–32 , 33–34
36–41		35 , 36–41
43		42 43, 44–45
46–51		46–51, 52–53
54–56		54–56, 57–63
135, 140 (poseben dodatek k besedilu, ki je bilo namenjeno za tisk)		135 136 140
67		66 67, 68–70
71, 72–77		71
78–79		78–79
87–88		80–86 , 87–88
90		89 90, 91–98
99–103		99–103, 104–107

Materiali II: strani v rokopisnem zvezku	Rokopisni zvezek	Glosar: strani v rokopisnem zvezku
108, 109–111		108
112–118		112–118, 119
120–128		120–128, 129–131
132–135		132–135, 136–138
139–144		139–144
145		145 146
147–148		147–148, 150

Če si ogledamo kazalo, lahko opazimo, da je v Glosar zajetih več strani rokopisa kot v Materiale II. Glede na to, da je Baudouin pripravljena besedila načeloma v celoti uporabil samo za Materiale II in je za Glosar izrezal le kakšen fragment, pa vendarle lahko domnevamo naslednje: (1) BdC je zavrgel ali izločil (dobršen?) del strani, ki so bile dokumentirane samo v Glosarju; (2) večjemu obsegu strani ne ustreza enaka razlika v obsegu besedilnega korpusa; (3) večje število strani, ki so bile za Glosar skržene na bistvene prvine, lahko povežemo z njihovo večjo vsebinsko vrednostjo z vidika jezikoslovja v ožjem pomenu.

Mislimo, da je smiselno ponazoriti razliko, omenjeno v točki 2. Začeli bomo z nasprotno, a enakovredno smeri, po kateri so – ob (številčni) enakosti strani v rokopisnem zvezku – besedila v Glosarju v primerjavi s tistimi v Materialih II močno skržena.

V kazalu na strani 214 v BdC 1904a lahko vidimo, da stranem 117–123 v zvezku XVIII (ki ga zapisujemo kot 18. zvezek) ustrežajo besedila 538–562 oz. strani 108–111 v Materialih II, kjer najdemo dolgo zgodbo (*Skazka – Märchen*), zapisano v Fejplanu (it. Flaipano). Stranem 117–123 v 18. zvezku ustrezajo posamezni listki Glosarja, ki pa imajo drugačno razporeditev, in sicer:

Preglednica 2

18. 117	Mužac (it. Musi)	listek 1371	=	Materiali II 483
		1372		
		1437–1440		
18. 118	Fejplan (it. Flaipano)	1373	=	Materiali II 542
		1374	=	542
		1375	=	542
18. 119		1441	=	545
		1442	=	546
		1443	=	546
		1444	=	547
18. 120		1446–1447	=	549
		1448	=	550
		1449	=	550
		1450	=	550

18. 120	Mužac	listek 1445		
18. 121	Fejplan	1451	=	Materiali II 555
		1456	=	553
18. 122		1452	=	560
18. 123		1453	=	562
		1454–1455		
18. 123	Mužac	1457–1460		

Opažanja o *količini*:

- dejstvo, da je Baudouin navedel stran 117 izvirnega zvezka med tistimi, ki so bile uporabljene za zgoraj omenjeno zgodbo, vendar pa za to stran ni potrditve na nobenem izmed listkov, pomeni, da se iz nje izpisani deli pojavljajo v katerem izmed petnajstih besedil, ki niso bila dokumentirana na listkih (št. 538, 539, 540, 541, 543, 544, 548, 551, 552, 554, 556, 557, 558, 559, 561) – v nasprotju z desetimi tistimi, ki so bila (št. 542, 545, 546, 547, 549, 550, 553, 555, 560, 562); torej so bili ti deli, ko so bili enkrat uporabljeni, uničeni;
- šestnajst (objavljenih) listkov z besedilnimi fragmenti iz Fejplana se nanaša samo na deset celotnih besedil – če ponovno poudarimo, kar je bilo pravkar povedano o strani 117 –, torej je bil večji del terenskih zapisov uporabljen samo za Materiale II;
- na isti strani v zvezku je lahko dokumentirano gradivo za več kot en kraj, v našem primeru za Fejplan in Mužac, str. 120 in 123;
- od osemnajstih listkov s strani 118–123 izvirnega zvezka, ki se nanašajo na Fejplan, sta bila dva (1454–1455) uporabljena samo za Glosar; po drugi strani pa je bil od enajstih listkov s strani 117, 120 in 123, ki se nanašajo na Mužac, samo eden uporabljen za Materiale II.

Opažanja o *kakovosti*:

- krčenje obsega besedila je povezano z drugačnim raziskovalnim področjem, ki ga na eni strani predstavlja etnologija, na drugi jezikoslovje; cilj prvega naj bi bilo razumevanje širjenja celotne človeške dejavnosti, ki temelji na jeziku, cilj drugega pa razumevanje bistva jezika samega;
- zapisi na listkih se ne razlikujejo od etnografskih besedil samo zaradi pogoštih jezikoslovnih opomb, ampak predvsem po svoji fonetični transkripciji, ki je ohranjena v vsem svojem bogastvu, v nasprotju s poenostavitvijo, ki je bila potrebna za natis. Zaradi te razlike je Glosar enkratni primer tako v zgodovini jezikoslovja nasploh kot v okviru Baudouinovega dela.

Da je bilo vprašanje fonetične transkripcije besedil za Baudouina ključno, dokazuje med drugim tudi pozornost, ki jo temu vidiku posveča v uvodnem delu Materialov II – kar trideset strani je v celoti posvečenih fonetičnim znakom in simbolom. Stvar postane še bolj očitna, če pomislimo, da je število v Glosarju uporabljenih znakov več kot dvakrat večje od tistega v Materialih II (300 proti

123). Zaradi tega vidika – poleg mnogih drugih, ki jih je bilo treba upoštevati, da bi tako kompleksno delo, kot je Glosar, postalo berljivo – je naš Uvod (*Introduzione*) čezmerno narasel na dobrih sedemdeset strani.

- 4 Če količinsko primerjamo še število popisanih krajev, opazimo, da jih Materiali II vključujejo osemnajst, Glosar pa triindvajset. Razliko predstavljajo tisti kraji, od koder ni objavljenih besedil. Poleg triindvajsetih krajev v Terskih dolinah so v Glosar vključeni še trije kraji zunaj njih. Po drugi strani Materiali II vsebujejo nekaj besedil, ki so sicer iz Terskih dolin, a jih ni zbral Baudouin sam, kot je npr. osem ljudskih pesmi, ki jih je zapisala etnomuzikologinja Ella Schultz Adajewski.⁶

Če se vrnemo k vsebinski – ali, če hočemo, tipološki – razliki med zbirkama, lahko samo poudarimo, da je ta resnično pogojevala Baudouinove metodološke izbire pri njuni redakciji.

Zgolj za uvod: medtem ko imajo besedila v Materialih II prevod v en sam jezik – ruščino, pa listki vsebujejo eno ali več ustreznic iz pahljače jezikov – od furlanščine do beneščine ali italijanščine, od knjižne slovenščine do nemščine, od poljščine do ruščine; lahko pa ostanejo tudi brez nje. Pri redakciji listkov smo takšne vrzeli skušali zapolniti na tri načine: z iskanjem morebitne ruske ustreznice v Materialih II; s preverbo drugih dostopnih slovarskih del, predvsem neobjavljenega slovarja *Lessico/Besedišče* slavista Pavleta Merkùja ter slovarjev Maksa Pleteršnika (1894–1895) in Hildegard Striedter-Temps (1963) itn.; s spraševanjem rojenih govorcev. V vseh primerih pa smo, glede na to, da je Glosar izšel v italijanščini, ustreznice prevedli v italijanščino. Takšno drastično poenotenje – čeprav je bogastvo ustreznic vse prej kot naključno in je posledično tudi pomembno – je bilo opravljeno ob upoštevanju dejstva, da je izvirne različice mogoče preveriti na cedeju z rokopisi, ki je priložen Glosarju.⁷

Da izbira ustreznic zdaj v enem, zdaj v drugem jeziku ni zgolj Baudouinova muha, temveč ustreza določenemu namenu, lahko sklepamo, če med seboj primerjamo posamezne primere.

Poglejmo si nekaj časovnih prislovov in njihovih ustreznic na tehle dveh listkih:

2148 *zjùtra* (di mattina [izhodiščno v italijanščini, 'zjutraj']); *zájtra* (zavtra [transliteriramo, rusko 'jutri']); *zjùtra yuóda* (utrom rano [transliterirano, rusko 'zgodaj zjutraj'])⁸

2152 *dávz zjùtra* (davi [knjižna slovenščina] – utrom [transliterirano, rusko 'zjutraj'])

6 O stikih med Ello Schultz Adajewski in Baudouinom prim. Spinuzzi Monai 1994: 26sl.

7 Glosar, vsebina priloženega cedeja in Materiali I–II so dosegljivi na spletni strani <http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/JanBaudouindeCourtenay/index.html> Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) v Ljubljani.

8 Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Zakaj se Baudouin ni omejil na rusko ustreznico? V katerih primerih je izbral italijanščino ali knjižno slovenščino?

Upoštevatni je treba etimološke, glasoslovne, pomenoslovne in skladske argumente, ki se nanašajo tako na slavistiko kot na interlingvistiko, če naj zapisana beseda odraža vpliv izjemno posebne umestitve terskega narečja na stičišče romanskega in slovanskega sveta.

S primerjavo med obliko **zjútra** (sln. *zjutraj*) in italijansko ustreznico *di mattina* postane jasen sintetični značaj prve in analitični druge. V primeru zveze **zjútra yuóda** pa lahko opazimo, da je vrstni red elementov obraten od običajnega zaporedja v slovenščini (*zgodaj zjutraj* in tudi v ruščini *rano utrom*), saj ta jezik – v nasprotju z romanskimi jeziki – predvideva, da se določujoči element nahaja pred določevanim. Odstopanje tako odraža skladski kalk na podlagi romanskega modela.

Zakaj je bila prislovna zveza **zjútra yuóda** prevedena v ruščino? Verjetno zato, ker je Baudouin hotel poudariti, da ima od obeh slovanskih ustreznici ena (*utrom*) isti koren kot slovenska *zjutraj*, medtem ko se druga (*rano*) razlikuje od knjižnoslovenske *zgodaj*, skrčene na **yuóda** v terskem narečju. Prekrivnost korenov v slovenščini in ruščini je poudarjena tudi z izbiro ustreznice *zavtra* za **zájtra**.

Poglejmo si na koncu še nekoliko nenavaden izraz **dávi zjútra**, ki je preveden z dvema različnima prislovnima ustreznicama: knjižnoslovensko *davi* in rusko *utrom* 'zjutraj'. Baudouin ne gre še naprej, če pa bi to storili mi, bi odkrili, da se **dávi zjútra** ujema z italijanskim *stamattina presto* (dobesedno 'danes zjutraj zgodaj'; op. prev.) in torej ustreza slovenskemu *davi zgodaj* in ruskemu *segodnja utrom rano*, z očitno pomensko zožitvijo prislova **zjútra** v smeri niza **yuóda – zgodaj – rano**, kar je verjetno posledica pomenske širitve prislova **dávi**, če naj ta vsebuje pomen 'zjutraj'.

- 5 Menimo, da lahko ta kratki ekskurz o možnem raziskovalnem prispevku problematike prevodnih ustreznici znova pokaže odnos med Glosarjem in Materiali II ter stopnjo komplementarnosti med deloma.

Komplementarnost lahko opazimo tudi v različni obravnavi prevzetih besed – v Materialih II so izpostavljene z ležečim tiskom, medtem ko so na izvornih listkih označene samo občasno, z navedbo tujejezične besede. V naši redakciji smo izpostavili vse, in sicer posredno, tako da smo v kazalu terskega narečnega besedja prevzetim iztočnicam v okroglih oklepajih pripisali ustrezni tujejezični model.

Tiskana izdaja Glosarja je zasnovana tako, da prvi del vsebuje listke v diplomatičnem prepisu, opremljene z osnovno slovnično analizo in potrebnimi vsebinskimi opombami, drugi del pa obsega različne sezname. Med njimi so splošno kazalo terskih narečnih iztočnic (*Indice del dialetto del Torre*), knjižnoslovensko-terski in italijansko-terski seznam (*Indice sloveno standard - tersko oz. Indice italiano - tersko*); sledijo posebni lastnoimenski sezname, tj. sezname zemljepisnih

imen v ožjem pomenu, ledinskih imen, vodnih imen, gorskih imen, stanovniških imen (etnikov), priimkov, hišnih imen, osebnih imen in vzdevkov. Splošno kazalo terskega narečnega besedja vsebuje vse iztočnice z listkov skupaj z njihovimi različicami; iztočnice, ki so obravnavane kot prevzete, so opremljene – kot je bilo že omenjeno – s tujejezičnim izhodiščem, poleg tega pa – tako kot vse druge – še s prevedkoma v slovenščino in italijanščino. Na koncu navedene številke listkov, na katerih je zapisana posamezna iztočnica, omogočajo enostavno preverbo.

Glede na to, da Glosar poleg iztočnic, ki se nahajajo tudi v Materialih II, vsebuje še mnoge druge (veliko manj je iztočnic, ki se pojavljajo samo v Materialih II), kot je razvidno iz našega primerjalnega kazala, lahko sklenemo, da splošno kazalo Glosarja vsebuje ves terski korpus, kot ga je dokumentiral Baudouin. To lahko sklepamo tudi zato, ker je iztočnice, ki se pojavljajo izključno v Materialih II, Pavle Merkù vključil v svoj slovar *Lessico/Besedišče*, ki smo ga imeli možnost primerjati z Glosarjem, s čimer smo jih lahko vsaj posredno evidentirali.

Poleg seznamov slovarskega tipa vsebuje Glosar še vrsto drugačnih seznamov in preglednic, primerljivih s tistimi v Materialih II, a jih tu puščamo ob strani. Spomnimo samo na stvarno kazalo (*Predmetnyj ukazatel'/Sachregister*), pojmovno kazalo tipa besede in stvari (*Wörter und Sachen*), ki vsebuje posamezna področja in njihova podpodročja, urejena po abecednem vrstnem redu (BdC 1904a: 220–232).

Kar se tiče temeljne razlike glede fonetične transkripcije, o kateri smo že govorili, pa je treba omeniti, da postane popolnoma jasna že, če sopostavimo dve različici istega besedila iz obeh zbirk.

Da bi ob številnih drugih pojasnili ta vidik do zdaj obravnavanega vprašanja, predlagamo kratko ponazoritev na osnovi posnetka rokopisne strani 188 iz Glosarja (slika 1) – gre za štiri (1444, 1446, 1447 in 1448) od osmih listkov, ki jih lahko najdemo v besedilih 546, 547, 548 in 550 na strani 110 v Materialih II (slika 2):

1444 za súsce trí ([prevod iz ruščine] za vse tri) [Materiali II, str. 110, besedilo 546]
(*Ms. 188/d*) **Fl. 18.119**

1446 spéka ([prevod iz ruščine] znova) [Materiali II, str. 110, besedilo 547]
(*Ms. 188/f*) **Fl. 18.120**

1447 k^uó [prevod iz terskega narečja] kaj **nu tó = k^uó no tóju** (vogliono) ([prevod iz ruščine] hočejo); **nu tóju** ([prevod iz ruščine] hočejo) [Materiali II, str. 110, besedilo 548]
(*Ms. 188/g*) **Fl. 18.120**

1448 uštír [prevod iz terskega narečja] gostilničar **e sé wstičú** (se je razjezil) [Materiali II, str. 110, besedilo 550]
(*Ms. 188/h*) **Fl. 18.120**

Treba je poudariti, da je redakcija zgornjih listkov drugačna, manj podrobna kot v tiskani izdaji Glosarja, in obenem opozoriti na to, da so ti listki vsebinsko skrčeni in drugače oblikovani tudi glede na ustrezna makrobesedila v

<p>Fl., Mus. XVIII. 119, 120 so klícalo ušterja, zá ko stóri kónt (za ke on stori conto)</p> <p>18. 119 Fl.</p>	<p>XVIII. 119, 120 188 uštir e džau(an ž)</p> <p>18 119 Fl.</p>
<p>sekóme (sicome)</p> <p>18. 119 Fl.</p>	<p>za súsce tré (gas bene žpne)</p> <p>18. 119 Fl.</p>
<p>ké ti maš barése? (chlaic)</p> <p>18. 120 Musi Fl.</p>	<p>spéka (onst)</p> <p>18 120 Fl.</p>
<p>knó-mu nu to = knó nu toju (vghion/vojny) nu toju (sopny)</p> <p>18 120. Fl.</p>	<p>uštir e se st usti- ču (se je majeril)</p> <p>18. 120 148 Fl.</p>

Slika 1: BdC, Glosar, rokopisna stran 188 (Arhiv Ruske akademije znanosti – Oddelek v Sankt Peterburgu, Fond 102, Opis' 1, št. 111)

Slika 2: BdC 1904 = Materiali II

- 547 žoŋ», è te-drúv «za - sùse - trì». Anò ušti^{er} e-bìw w-štíčŋ (veleŋàŋ),
 za - twó-k e-mjèw parnestí, ŋíŋ - parnestí sèr anu kròx anu víno;
 anu je- spēka «parnésu nu - drúu porŋejóŋ; anu su - snjédŋ sèr nu
 548 kròx, ánu «popílŋ víno. Nu-zát oné su- spēka «tówklŋ tana-táolu;
 549 anu je - paršòw ušti^{er} wprášat, kwó - nu - tò, kwó - no - tòju. Anò
 onò so- spēka «klícalŋ: dàŋ e - klícu «za - sèr», te-drúv je - klícu «zá
 550 - ražóŋ», è te - drúv «za - wsé - trì». Ezát ušti^{er} e - sè - wstíčŋ anu
 e - džaw, kè nu - wzómíte lúč anu ke nu - alínte spát, «zájtra bómo
 - stórlí la - rèšt, drúw». Énu onò - su - šlŋ spát.
- 551 Ánu ušti^{er} e - džaw swóji - ženŋ: «¿Kwó momo-stortŋ, ke tjézyj
 nu - tòju májkuj sèr, a míj - a - njémamo vèj? — já, naŋcwój já
 - man - zdrjéŋ wráta od - butége, anu máŋ - wkrástŋ sèr zá - jŋŋ
 - dátŋ ŋéŋ zájtra».
- 552 Énu - zát drúv - dánŋ, k ú - je - pāršŋ ospodèŋ od - botége, o - ní
 553 - obrjétu síra, kè so - a - ukràdlŋ. Anò óŋ ú - je - šòw lédat fárču,
 554 dát notícju. Anò sú - paršlŋ pulícija «prášat ušti^{er}rja, j ú - ma fo-
 555 réšte. Ušti^{er} e - džaw, ké ma trí, ké nu - spòju. Anu pulícija

547 третій — «для всѣх троих». И хозяин сердился, так как он должен
 был принести им сыр, хлѣб и вино; и опять принес другую пор-
 548 цию; и они съѣли сыр и хлѣб, и выпили вино. Затѣм опять они
 549 стучали по столу; и хозяин пришел спросить, чего они хотят. И
 они опять кричали: один кричал «за сыр», другой причал «за ре-
 550 зон» (как слѣдует), третій — «для всѣх троих». Тогда хозяин раз-
 сердился и сказал, чтобы они взяли свѣчу и чтобы шли спать,
 «завтра мы сдѣлаем остальное». И они пошли спать.

551 И хозяин сказал своей женѣ: «Что нам дѣлать, если они хо-
 тят только сыру, а у нас его нѣт болѣе? — да, сегодня ночью я
 должен взломать дверь в лавкѣ и украсть сыр, чтобы им дать
 завтра».

552 Затѣм на слѣдующій день, когда хозяин лавки (лавочник)
 553 пришел, он не нашел сыра, ибо его украли. И он отправился в
 554 полицію, дать знать об этом. И полиція пришла спрашивать хо-
 555 зяина гостинницы, есть ли у него чужіе. Хозяин сказал (отвѣ-

Materialih II – na listkih lahko prevodnih ustreznici sploh ni (prim. **kuó** in **uštír** na listkih 1447 in 1448) ali pa nastopajo v italijanščini, slovenščini ali ruščini, medtem ko se v Materialih II pojavljajo samo ruske ustreznice. Če si pogledamo še fonetične znake, imamo **trí** proti **trí** (1444), **kuó nu tó** proti **kwó-nu-tò** in **kuó no tóju** proti **kwó-nó-tòju** (1447) ter na koncu **uštír e sé** **wstičù** proti **uštír e-sè-wstičù** (1448). Kompleksnost teh vprašanj ne dovoljuje, da bi se jim v tem prispevku posvetili še bolj, zato priporočamo v branje strani 37–72 v Uvodu (*Introduzione*) Glosarja (Spinozzi Monai 2009), kjer se nahaja njihova poglobljena obravnava.

- 6 Na koncu našega hitrega pregleda, ki naj bi predstavil komplementarnost Materialov II in Glosarja, bi radi ob misli, da v skladu z Baudouinovo vizijo deli predstavljata izhodišče za raziskovanje, ki ju presega, navedli vsaj dve tovrstni deli – namen prvega so spoznanja na področju splošnega jezikoslovja, drugo pa je meddisciplinarno, saj se v njem z analizo slovničnih podatkov pojasnjuje kulturno dejstvo. V prvem primeru gre za Baudouinov članek iz leta 1905 *Neskol'ko slučae v psihičeski-morfologičeskogo upodoblenija ili uodnoobraženija v tersko-slavjanskih govorah severo-vostočnoj Italii* (Nekaj primerov psihomorfoloških [nalikovnih] prilagoditev ali izravnjav v slovenskih terskih govorih v severovzhodni Italiji), posvečen naslonskemu osebkju, tipičnemu za galoromanska narečja, ki je po zaslugi stoletnih stikov s furlanščino prodrli tudi v tersko narečje; v drugem primeru pa gre za našo študijo *La 'femminilizzazione' del neutro in un'area di contatto slavo-romanza* (Feminizacija srednjega spola na enem od območij slovanško-romanskega stika; Spinozzi Monai 1995a; prim. še Spinozzi Monai 1995b), posvečeno rekonstrukciji antropološkega podatka na osnovi jezikovne ostaline, odkrite v enem od nadiških krajev v bližini Terskih dolin.

Prevedel **Robert Grošelj**

BIBLIOGRAFIJA

- BdC 1864** = Jan Baudouin de Courtenay, *Rozprawa mająca zwjązek z kwestją językową*, 1864. (Neobjavljeno, prevod v italijanščino Di Salvo 1975, 77–101.)
- BdC 1871** = I. A. Boduën-de-Kurtenè, Nekotorye obščie zamečanija o jazykovedenii i jazyke, *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija* 1871, 153, 279–316.
- BdC 1875** = I. A. Boduën-de-Kurtenè, *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Warszawa – Sankt-Peterburg, 1875.
- BdC 1876** = I. A. Boduën-de-Kurtenè, Rez'ja i Rez'jane, *Slavjanskij sbornik* 3/1, 1876, 223–371.
- BdC 1895** = Jan Baudouin de Courtenay = I. A. Boduën-de-Kurtenè, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie I: Resianische Texte, gesammelt in den Jj. 1872, 1873 und 1877, geordnet und übersetzt von J. Baudouin de Courtenay = Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i ètnografii I: Rez'janskije teksty sobral v 1872, 1873 i 1877 gg., uporjadočil i pe-revel I. A. Boduën-de-Kurtenè*, Sankt-Peterburg, 1895.
- BdC 1901** = I. A. Boduën-de-Kurtenè, O smešannom karaktere vseh jazykov, *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija* 1901, 337, 12–24.

- BdC 1904a** = Jan Baudouin de Courtenay = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie II: Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien, gesammelt und herausgegeben von Jan Baudouin de Courtenay* = *Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i ètnografii II: Obrazcy jazyka na govorah Terskih Slavjan v severovostočnoj Italii sobral i izdal I. A. Boduèn-de-Kurtenè*, Sankt-Peterburg, 1904.
- BdC 1904b** = Jan Baudouin de Courtenay, *Pervyj s"ezd slavjanskih filologov i istorikov I: materialy po organizacii s"ezda, 1. Avgust 1903 – Maj 1904*, Sankt-Peterburg, 1904, 13–14.
- BdC 1905** = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, Neskol'ko slučae v psihičeski-morfologičeskogo upodoblenija ili uodnoobraženija v tersko-slavjanskih govorah severo-vostočnoj Italii (Posvjaščajetsja Vlad. Ivan. Lamanskomu k ego 50-letnemu jubileju), *Izvestija Otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti imp. Akademii Nauk* 10 (1905), št. 3, 266–283.
- BdC 1909** = Jan Baudouin de Courtenay, Zarys historii językoznawstwa czyli lingwistyki (glottologii), *Poradnik dla samouków: wskazówki metodyczne dla studujących poszczególne nauki*, Warszawa, 1909, serija 3, zvezek 2, snopič 2, 85–302.
- Di Salvo 1975** = Maria Di Salvo, *Il pensiero linguistico di Jan Baudouin de Courtenay*, Venezia – Padova, 1975.
- Glosar** = Spinozzi Monai 2009
- Materiali II** = BdC 1904a
- Merkù 1980** = Pavle Merkù, O slovenskem terskem narečju, *Slavistična revija* 28 (1980), št. 2, 167–178.
- Merkù (rokopis)** = Pavle Merkù, *Lessico del dialetto sloveno del Torre = Besedišče terskega narečja*, [2007]. (Neobjavljeni rokopis.)
- Pleteršnik 1894–1895** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1–2, Ljubljana, 1894–1895.
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, Terski dialekt, v: Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana, 1935, 53–55.
- Spinozzi Monai 1994** = Liliana Spinozzi Monai, *Dal Friuli alla Russia: mezzo secolo di storia e di cultura in margine all'epistolario (1875–1928) Jan Baudouin de Courtenay*, Udine, 1994.
- Spinozzi Monai 1995a** = Liliana Spinozzi Monai, *La 'femminilizzazione' del neutro in un'area di contatto slavo-romanza*, v: Gianna Marcato (ur.), *Donna e linguaggio: atti del Convegno Internazionale di Studi "Dialettologia al femminile"*, Sappada/Plodn (Belluno) 26–30 giugno 1995, Padova, 1995, 545–556.
- Spinozzi Monai 1995b** = Liliana Spinozzi Monai, Kategorija spola v nadiškem narečju: nekaj vprašanj, *Slavistična revija* 43 (1995), št. 4, 411–425.
- Spinozzi Monai 2009** = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine – Sankt-Peterburg – Ljubljana, 2009.
- Striedter-Temps 1963** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden, 1963.
- Tolstoj 1960** = Nikita Iljič Tolstoj, *O rabotah I. A. Boduèna de Kurtenè po slovenskomu jazyku*, v: I. A. Boduèn de Kurtenè 1845–1929 gg. (k 30-letiju so dnja smerti), Moskva, 1960, 67–81.
- Toporišič 1962** = Jože Toporišič, Die slovenische Dialektforschung, *Zeitschrift für slavische Philologie* 30 (1962), št. 1, 383–416. (Slovensko besedilo: *Slovensko narečjeslovje 19. stoletja*, v: Jože Toporišič, *Portreti, razgledi, presoje*, Maribor, 1987, 217–256. Prevod strani 218–233: *La dialettologia slovena fino a tutto il secolo 19*, v: Jože Toporišič – Boris Paternu (ur.), *Resiano: un dialetto sloveno*, prev. Liliana Spinozzi Monai, Ljubljana, 2008, 51–75.)

SUMMARY

The Complementarity of Jan Baudouin de Courtenay's *Materials 2* and *Torre Dialect Glossary*

The publication of the manuscript glossary of the Torre dialect (as *Il Glossario del dialetto del Torre* by Liliana Spinozzi Monai in 2009) has made it possible to compare the two basic methods of studying and processing dialect material that Jan Baudouin de Courtenay employed in his research on Slovenian dialects and that he finally perfected from 1872 to 1913 on material from the Resia and Torre dialects. These two methods include the transcription of dialect texts and their linguistic analysis, carried out by producing a glossary of word forms used in the texts. It was determined that the glossary was created based on copies of a large number of texts that were transcribed in multiple locations and that it thus contains considerably more headwords than the text collection. This article highlights the method of preparing dictionary contextual examples that is subordinated to presenting the structural features of the language, and that differs from that used in *Materialen II* (*Materials 2*) in its smaller extent and more precise phonetic transcription (twice the number of symbols are used). The translation techniques are also different: whereas all of the dialect material in *Materials 2* is translated into Russian, the selection of equivalents in other languages (from Friulian to Venetian dialect or Italian, from standard Slovenian to German, and from Polish to Russian) in the glossary indicates a well-thought-out juxtaposition of forms that were similar or completely different either developmentally or in terms of linguistic typology, whereby language contact phenomena were often emphasized. In line with Baudouin de Courtenay's plans, the complementarity of the two works should provide bases for various further research.